

Annandagen 2008 kl 15 på Historiska muséet



Nuförtiden har advent en rätt så pampig karaktär, med sånger som “Bereden väg för Herren”, “Hosianna Davids Son” och “Gå, Sion, din Konung att möta”, vars motiv är från intåget i Jerusalem som äger rum på palmsöndagen som inleder stilla veckan före påskan. På detta viset har det dock inte alltid varit. Under medeltiden var advent en tid av meditation och kontemplation, vilket framgår av sången på nästa sida, en gregoriansk adventssång vars text är hämtad från en psaltarpsalm som kan tolkas som att man väntar på Kristi ankomst. Sången är ett *introitus* – dvs det som sjungs när man går i procession in i kyrkan – och består av verserna till en psaltarpsalm (i detta fall nr 25) med en refräng (*Ad te levavi...*) mellan varje vers. Efter sista versen sjunger man *Gloria Patri* osv. Eftersom det inte är någon procession vid detta tillfälle sjunger vi bara en vers (*Vias tuas...*).

1:A ADVENT

Ad te levavi
 animam meam:
 Deus meus,
 in te confido,
 non erubescam.
 Neque irrideant me
 inimici mei:
 etenim universi
 qui te expectant
 non confundentur.

Vias tuas, Domine,
 demonstra mihi:
 et semitas tua
 edoce me.

Ad te levavi...

Gloria Patri et Filio
 et Spiritui Sancto,
 sicut erat in principio
 et nunc et semper
 et in sæcula sæculorum.
 Amen.

Ad te levavi...

Till dig har jag lyft
 min själ,
 min Gud,
 på dig förtröstar jag,
 jag skall icke komma på skam.
 Och inte skall de få skratta åt mig,
 mina fiender,
 ty de
 som väntar på dig
 skall inte göra det förgäves.

Dina vägar, Herre,
 visa dem för mig,
 och dina stigar,
 lär mig dem.

Till dig har jag lyft...

Ära åt Fader och Son
 och Helig Ande,
 som det var i begynnelsen
 och nu och alltid
 och i evigheters evighet.
 Amen.

Till dig har jag lyft...

6:E DECEMBER: S:T NIKOLAUS

Sången på nästa uppslag handlar om S:t Nikolaus, Santa Claus, Sinterklaas osv, som var biskop i Myrna, nuvarande Turkiets norra kust, på början av 300-talet. Det går en mängd historier om honom, hans hetsiga temperament, hans sinne för upptåg, och hans stora förmögenhet som han tidigt ärvde från sina föräldrar. Följande historia har gett upphov till jultomtetraditionen:

I stan bor en gammal sjuklig gubbe, änklings, som har tre giftasvuxna döttrar, men han kan inte försörja dem, än mindre skrapa ihop någon hemgift åt dem. Han samlar ihop dem till familjeråd och redogör för situationen. Den äldsta dottern erbjuder sig att prostituera sig och på så sätt tjäna ihop till familjens uppehälle och eventuellt också till hemgift till småsysrarna. Knappt har hon gjort det förrän en säck pengar dräsar in genom fönstret och en ung ädling kommer in genom dörren och gör anspråk på äldsta dotterns hand. Fadern ger en smula chockad sitt samtycke och hon försvinner ut med snyggingen (*iuveni venusto corpore et nobili*, “ung man med snygg kropp och nobel”, som det står i originalet).

Jaha, det var ju märkligt, säger fadern, men konstigare saker har ju hänt, och problemet kvarstår, jag har er två döttrar som jag inte längre kan försörja. Jag skall väl inte vara sämre jag, säger mellandottern, om min storsyster erbjöd sig att prostituera sig kan väl jag också göra det, i synnerhet som familjen nu är mindre, och jag bara har en syster att tjäna ihop hemgift till, och den ekonomiska

bördan således är lättare att bära. Knappt har hon sagt det förrän en säck med pengar dråsar in genom fönstret och en ung ädling kommer in genom dörren och gör anspråk på mellandotterns hand. Fadern ger klart förvånad sitt samtycke och hon försvinner ut med snygging nummer två.

Hm, börjar ana oråd. Yngsta dottern hinner knappt komma med samma erbjudande förrän samma sak händer. Slutligen ligger den gamla fadern där ensam på sin säng och grubblar. Nej, han måste få någon klarhet i det hela, så han reser sig, stapplar ut, och vem står där om inte S:t Nikolaus med tre av sina kompisar. Hela denna historia tonsattes och framfördes i mässan till evangelieläsningen eller i kvällsgudstjänsten.

I enlighet med denna historia har Nikolaus tidigt avbildats med tre penningpåsar i handen. Vid ett betydligt senare tillfälle har det uppstått en parallell uppfattning om att det skulle kunna vara tre avhuggna huvuden han håller i handen, kanske hade någon ritat dit ögon, näsa och mun på penningpåsarna. Huvudena skulle då ha tillhört tre präster som avrättats i samband med de Diokletianska förföljelserna i början av 300-talet, och som Nikolaus skulle ha räddat till livet efter att de blivit halshuggna. I en ytterligare senare version av historien tillhörde de tre huvudena tre elaka barn som retats med en slaktare, tills slaktaren inte stått ut längre, utan slaktat barnen; typisk en sådan historia som man skrämmar barn med när de är olydiga.

In sua infantia
celebrat ieiunium.
Fons et caput dicitur
confessorum omnium.
Hic in cunis abstinebat
quod mamillas non suggebat,
nisi semel nec edebat
quarta, sexta feria.

*Nicholae, Nicholae,
prebe nobis gaudia!*

I sin barndom
firade han fastan.
Han kallas källa och huvud
åt alla bekännare.
Redan i vaggan fastade han*
eftersom han inte diade bröstet
och inte åt mer än en gång
på onsdagar och fredagar.

*Nikolaus, Nikolaus,
bringa oss glädje!*

(*Att fasta - ordagrant "avstå" - genom att onsdagar och fredagar bara äta en gång, var något som praktiserades av tidiga kristna)

Suscitavit clericos,
occisus invidia,
quos occidit carnifex
cum sua nequitia.
Tres puellas maritavit,
de peccatis observavit,
paupertatem relaxavit
auri data copia.

*Nicholae, Nicholae,
prebe nobis gaudia!*

Han uppväckte klerkerna,
som dödats av avund,
som slaktaren dödat
i sin gemenhet.
Tre flickor gifte han bort,
och räddade från synd,
och lindrade deras fattigdom
genom att ge mycket guld.

*Nikolaus, Nikolaus,
bringa oss glädje!*

8:E DECEMBER: DEN OBEFLÄCKADE AVELSEN

Tota pulchra es, Maria.
 Tota pulchra es, Maria.
 Et macula originalis
 non est in te.
 Et macula originalis
 non est in te.
 Tu gloria Jerusalem.
 Tu lætitia Israel.
 Tu honorificentia populi nostri.
 Tu advocata peccatorum.
 O Maria.
 O Maria:
 Virgo prudentissima:
 Mater clementissima:
 Ora pro nobis:
 Intercede pro nobis
 ad Dominum Jesum Christum.

Fullständigt vacker är du, Maria,
 fullständigt vacker är du, Maria,
 och den ursprungliga synden
 är ej i dig,
 och den ursprungliga synden
 är ej i dig,
 du Jerusalems ära,
 du Israels glädje,
 du vårt folks ära,
 du syndares försvarare.
 O, Maria!
 O, Maria,
 omtänksammaste jungfru,
 huldaste moder,
 bed för oss,
 medla åt oss
 hos Herren Jesus Kristus.

Den obefläckade avelsen är ett komplicerat kapitel som vi inte går in på här. Det räcker med att konstatera att den består i föreställningen att jungfru Maria avlades (obs inte föddes) utan arvssynd (Just det, det handlar *inte* om när Jesus blev till. Det handlar heller inte om när Maria rent fysiskt blev till av sina föräldrar, utan om när hon blev en person, dvs när hennes själ kom in i hennes kropp, vilket var ett par månader senare).

Textens början är parafraserad från Höga Visan, som brukade tolkas som den jordiska kärleken som en bild av den himmelska, det himmelska bröllopet, där Kristus viger sig med sitt folk kyrkan, vår moder kyrkan, som också identifierades med jungfru Maria osv.

Dagen efter är det Anna, Marias mor, Jesu mormor, som man kan läsa om i bland annat Jakobs protoevangelium, en av nya testamentets apokryfer, och i Legenda Aurea, “Gyllne legender”, från 1200-talet av Jacobus de Voragine. Hon var under senare medeltid ett mycket populärt helgon och avbildades ofta med Maria i knät, där Maria i sin tur hade Jesusbarnet i knät. Denna avbildning kallades “Anna själv tredje”.

**9:E DECEMBER: S:TA ANNA,
– Marie mor och Jesu mormor –**

Lucis beatæ gaudiis
Gestit parens Ecclesia,
Annamque Judææ decus,
Matrem Mariæ concinit.

Det saliga ljusets glädje
bringar vår förälder Kyrkan,
och Anna, judarnas smycke,
Marias mor, sjunger med.

Regum piorum sanguini
Jungens sacerdotes
 avos,
Illustris Anna splendidis
Vincit genus virtutibus.

Till fromma kungars blod
fogande prästerliga
 far- och morföräldrar
vinner den lysande Anna
en härstamning av strålande dygder.

Cælo favente nexuit
Vincli jugalis foedera,
Alvoque sancta condidit
Sidus perenne virginum.

Med en hjälpande himmel knöt hon
äktenskapsbandets förbund
och i heligt moderliv inneslöt hon
jungfruns oförgängliga stjärna.

O mira cæli gratia!
 Annæ parentis in sinu
 Concepta Virgo conterit
 Sævi draconis verticem.

O, himlens underbara nåd!
 I Annas, förälderns, sköte
 krossar den avlade jungfrun
 den grymma drakens huvud.

Tanto salutis pignore
 Jam sperat humanum genus:
 Orbi redempto prævia
 Pacem columba nuntiat.

På en sådan frälsningens pant
 hoppas nu människosläktet.
 Till den frälsta världen, i förväg,
 förkunnar duvan fred.

Sit laus Patri, sit Filio,
 Tibique Sancte Spiritus:
 Annam pie colentibus
 Confer perennem gratiam.

Lov vare Fadern, vare Sonen,
 och dig, Helige Ande.
 Åt de som fromt vördar Anna,
 bringa evig nåd.

Amen.

Amen.

JULVAKAN

Julfirandet tjuvstartar redan julaftons kväll, bland annat eftersom dygnet börjar vid solnedgången under största delen av medeltiden. Under hela natten sjunger man sånger och psalmer med gammaltestamentliga texter som kan tolkas som att de syftar på julen och Kristi födelse, som till exempel psaltarpsalm 85 på nästa uppslag.

I *antifonen*, som är en refräng som upprepas mellan varje vers, talas det om sanningen, dvs Jesus (jfr **Joh. 14:6**), som kommer upp ur jorden, dvs som är skapad av Marias jordiska kött. Rättvisan som tittar ner från himlen är Guds försyn. Livet han ger oss lite senare i sången är också Jesus (**Joh. 11:25**), liksom även barmhärtigheten och frälsningen. Friden som Gud talar om bland sitt folk och de som omvänt sina hjärtan, är änglarnas budskap till herdarna: “Frid på jorden åt den goda viljans människor” (**Luk. 2:14**). I Kristus möts barmhärtighet och sanning, och rättvisa och fred. Det goda Herren ger, är ordet som Maria blev havande med. Jorden som ger sin frukt är Maria som föder Jesus osv. På detta sätt gör man en *interpretatio christiana*, en kristen tolkning, av en gammal fruktbarhetsmytologi.

Denna typ av textförståelse kallas *typologi*, dvs att olika händelser eller fakta är av samma typ eller slag, och därför hänger ihop, eller *prefiguration*, dvs att de kan tolkas som en bild som står för en annan, precis som det också finns åskådliggjort i *Biblia pauperum* på föregående sida. Läs mer om typologier och prefigurationer på <http://paradox.provocation.net/medeltid/teologi/typologi.htm>

ANTIFON

*Veritas de terra orta est,
et iustitia de cælo prospexit.*

*Sanning kommer upp ur jorden,
och rättvisa tittar ner från himlen.*

(Psalm 85)

Benedixisti Domine terram tuam, avertisti captivitatem Jacob.	Herre, du har välsignat din jord, du har avvärjt Jakobs fångenskap.
Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum.	Du har förlåtit ditt folks orättvisa, överskyllt alla deras synder.
Mitigasti omnem iram tuam, avertisti ab ira indignationis tuæ.	Du mildrade all din vrede, vände bort från din indignations vrede.
Converte nos Deus salutaris noster, et averte iram tuam a nobis.	Omvänd oss, Gud, vår frälsare, och vänd bort din vrede från oss.
Numquid in æternum irasceris nobis, aut extendes iram tuam a generatione et generationem?	Skall du måne vredgas på oss i evighet, eller utsträcka din vrede från generation till generation?
Deus, tu conversus vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te.	Gud, efter att du omvänt dig ger du oss liv, och ditt folk gläds åt dig.
Ostende nobis Domine misericordi- am tuam, et salutare tuum da nobis.	Visa oss, Herre, din barmhärtighet, och ge oss din frälsning.
Audiam quid loquatur in me	Jag skall lyssna på vad Herren Gud

Dominus Deus, quoniam loquetur
pacem in plebem suam.

Et super sanctos suos, et in
eos qui convertuntur ad cor.

Verumtamen prope timentes eum
salutare ipsius, ut inhabitet gloria
in terra nostra.

Misericordia et veritas
obviaverunt sibi,
iustitia et pax osculatæ sunt.

Veritas de terra orta est,
et iustitia de cælo prospexit.

Etenim Dominus dabit
benignitatem,
et terra nostra dabit fructum suum.

Iustitia ante eum ambulabit,
et ponet in via gressus suos.

Gloria Patri et Filio,
et Spiritui Sancto.

Sicut erat in principio et nunc
et semper, et in sæcula sæculorum.
Amen.

säger till mig, ty han talar om fred
hos sitt folk,

och över hans heliga, och bland
de som omvänt sig i hjärtat.

Alltså, nära de som fruktar honom
är hans frälsning, så att ära kan bo
på vår jord.

Barmhärtighet och sanning
går varandra tillmötes,
rättvisa och fred kysser varandra.

Sanning kommer ur jorden,
och rättvisa tittar ut från himlen.

Ty Herren ger
godhet,
och vår jord ger sin frukt.

Rättvisa vandrar före honom,
och ställer sina steg på vägen.

Ära åt Fader och Son
och Helig Ande

som det var i begynnelsen och nu
och alltid och i seklers sekler.
Amen.

JULDAGEN

Ett litet påskspel som var väldigt populärt från åtminstone 900-talet och framåt var *Visitatio Sepulchri*, “Besöket vid graven”, eller *Quem queritis*, “Vem söker ni”, som det också kallades efter ängelns inledningsreplik, och som återger Mariornas besök vid Kristi grav. I korthet går det ut på följande: De tre Mariorna går fram mot graven, som är vid altaret i kyrkan. Då kommer det fram en ung man i vita kläder som med mjuk röst sjunger “Vem söker ni i graven?”. “Jesus från Nasaret, den korsfäste”, svarar Mariorna. “Han är inte här, han har uppstått som profeterna förutsade. Gå nu, och berätta att han har uppstått.” “Halleluja, halleluja, nu förstår vi verkligen att Kristus uppstått” osv, det finns ett otal varianter.

Snart kopierades – “parodierades”, sade man på den tiden – detta påskspel till andra högtider, framförallt till julen, som i sången här till höger, men också t ex till Kristi himmelsfärd, då folk letar efter Kristus, men han är inte här, han har farit upp till himmelen som det förutsades, halleluja halleluja, eller martyren Stephanus, han är inte här, han har blivit ihjälstenad och bortförd, halleluja halleluja. Det finns också ännu mer avlägsna varianter där några helt enkelt bara kommer in i kyrkan och undrar vad det är för fest eller högtid som firas nu, och så får de reda på det, och halleluja halleluja.

Det ursprungliga påskspelet har regianvisningar som saknas till julspelet här bredvid, men man kan föreställa sig en julkrubba, där Josef står vid ingången till stallet och undrar vad det är för några som kommer rantande och snokande. Det hela avslutas med att man sjunger den sång, *Puer natus*, som inleder juldagens mässa.

Quem queritis in presepe,
pastores, dicite?

Salvatorem Xpistum Dominum,
infantem pannis involutum
secundum sermonem angelicum.

Adest hic parvulus
cum Maria matre sua,
de qua dudum
vaticinando Isaias
dixerat propheta:
*“Ecce virgo concipiet
et pariet filium”*.

Et nunc euntes
dicite quia natus est.

Alleluia alleluia,
iam vere scimus
Xpistum natum in terris,
de quo canite omnes
cum propheta dicentes:

*Puer natus est nobis,
et filius datus est nobis,
cuius imperium
super humerum eius,
et vocabitur nomen eius
magni consilii angelus.*

“Vem söker ni i krubban,
herdar, säg?”

“Frälsaren, den smorde Herren,
ett barn inrullat i trasor
enligt vad änglarna sade.”

“Här är den lille parveln,
med Maria, dess mor,
om vilken för länge sedan
den siande Jesaja
profetiskt sade:

*“Se, jungfrun skall bli havande
och föda en son”*.

Och nu, gå
och berätta att han är född.”

“Lova Herren, lova herren!
nu vet vi sannerligen
att Kristus är född på jorden,
om vilken alla ska sjunga
med profeterna, sägande:

*Ett barn är fött åt oss
och en son är given åt oss,
vars imperium
är på hans axlar,
och hans namn skall kallas
det stora rådets sändebud.”*

ANNANDAGEN, PROTOMARTYREN STEPHANUS

RESPONSORIUM

Sancte Dei preciose protomartir Stephane
qui virtute caritatis circumfultus undique
Dominum pro inimico exorasti populo,
funde preces pro devoto tibi nunc collegio.

Ut tuo propitiatus interventu Dominus
nos purgatos a peccatis iungat celi civibus.

Funde preces pro devoto tibi nunc collegio.

*(Helige Guds dyrbare förste martyr Stefan
som, av kärlekens dygd omstrålad överallt,
bevekade Herren inför det fientliga folket,
utgjut böner för dina trogna som nu församlats.)*

*Tack vare din blidkande medling skall Herren
förena oss, renade från synder, med himlens medborgare.*

Utgjut böner för dina trogna som nu församlats.)

Ett responsorium som sjungs i matutinen, nattens gudstjänst. Om protomartyren – den förste martyren – Stephanus kan man läsa i Apostlagärningarnas 6:e och 7:e kapitel. Man vill ofta anse att han har något att göra med den medeltida legenden om Staffan, stalledräng hos Herodes vid tiden för Kristi födelse. De äldre versionerna av Staffansvisan – det finns till exempel en engelsk från 1400-talet – berättar historien ungefär som den återges på nästa sida. Senare förknippades staffanssjungandet med staffansritten, där man red runt och tiggde julegröt och julegris, men framförallt öl och sprit, ofta under mer eller mindre förtäckta hotelser som är bortcensurerade ur moderna versioner av denna sång.

Sankt Staffan han rider sina hästar till vann

Vaka med oss julanatt

Då såg han en stjärna i Österns rika land

vaka Herre med oss alla

Den stjärnan hon lyste över Betlehems stad
men mest över huset där lilla barnet var

Vad månede den stjärnan klar betyda så sann
som jag haver skådat idag i Österland

Den stjärnan den månede väl betyda det ju
I dag skall här födas en större kung än du

Är födder en konung som är större än jag
så statt upp nu du stekte hane min och gal

Den hanen var stekter och framburen på fat
han baskade vingarna så högt som han gal

Herodes han sina handskar slog uti bord
sen reste han sig från sin kongeliga stol

Herodes han gångar sig i stenstallet in
att skåda den fålen som snabbast går i spring

Han klappar den brune och han stryker den grå
den gule den lade han guldsadeln uppå

Och rider sig sen ett stycke vägene fram
då möter han Herren, så gammaler en man

Säg vart skall du rida nu så stridligen fram
Jo, rida det skall jag till Betlehems land

Säg vad skall du göra då i Betlehems stad
Förråda vår Herre så litet ett barn

Det plägar att vara väl en gammal mans sed
att när som två mötas, så talas de väl vid

Det plägar att vara väl en gammal mans sed
att när som två talas, så sätta de sig ned

Vår Herre han satte sig till jordena ned
och solen och månen han skapade därvid

Nu haver jag skapat två så dägliga ting
så skapa nu du vad du haver i ditt sinn

Herodes han satte sig till jordena ned
och ormar och slangar han skapade därvid

Nu har jag ju skapat två så gruvliga ting
jag kan varken giva dem ande eller liv

Vår Herre han räckte ut sin mildrika hand
så gav han dem liv men han gav dem ingen and

Herodes han svingade sin gångare kring
sen rider han hemåt i trav och i spring

Den visan vi sjungit nu från början till slut
Så önskar vi eder en fröjdefuller jul

28:E DECEMBER: MENLÖSA BARN

Barnamordet i Betlehem skildras i Matteusevangeliet 2:16-18. Till evangelieläsningen i mässan sjunger man vanligtvis *Alleluia*, men till Menlösa barn istället *Laus tua, Deus*, vilket torde vara *Alleluia* översatt till latin. Sedan kommer en vers, *Herodes iratus occidit* osv. Över ordet *Bethlehem* finns en *motett*, dvs ett flerstämmigt avsnitt där överstämmorna har nyskriven text som kommenterar den ursprungliga texten. Samtidigt som några sjunger ordet *Bethlehem* nedan sjunger alltså andra *In bethleem herodes iratus* på nästa sida, och åter andra *Chorus innocencium* på nästa uppslag, alltihopa samtidigt, och sedan förenas alla igen på den ursprungliga melodin på *civitate David* längst ner på nästa uppslag.

Laus tua, Deus.

Ditt lov, Gud.

*Herodes iratus
occidit multos pueros
in Bethlehem...*

*Herodes, vredgad,
dödade många gossebarn
i Betlehem...*

*In bethleem**herodes iratus*

quia puer natus
timens principatus
sceptro se privari
iubet decollari
pueros bimatus

o mira novitas

facinoris

o o o livoris

immanitas

o puritas innocentium
pede gemino sequentium
agni vestigium

o rosa rubens

o candoris lilium

flos odoris

vox infantium

laudes deo dicentium

cantantium

o o o osanna

*I Betlehem**är Herodes vredgad,*

ty gossen är född.
Fursten, fruktande
spiran sig berövas,
befallde halshuggas
tvåårs gossar.

O, märkliga nyhet

om illdåd!

O, o, o, den gråblå¹[avunden]s
völdighet!

O, de oskyldigas renhet,
på suckande fot följande
lammets spår!

O, rodnande ros!

O, skimrandets lilja,
doftandets blomma,
barnens röst,

sägande lov åt Gud,
sjungande

O, o, o, hjälp oss!

¹ Vi skulle väl säga att han var *grön* av avund, men på medeltiden hade avundsjukan samma färg som bly eller som ett blåmärke.

Chorus innocencium

sub herodis stancium
feritate

nato rege glorie
trucidantur hodie

parvuli bimatus
et infra causa dei
ruunt coetanei

ploratus et ululatus
est audita vox in rama

luge rachel et plorans clama
pios filios

illud imple propheticum
novum decantans canticum
et agnum dominicum
agnum sine macula

De oskyldigas kör,

stående under Herodes'
vildhet
mot den födde ärans konung,
nedhuggs idag,

tvååriga barn
och yngre, för Guds skull
borttrycks jämnåriga.

Gråtande och klagande
hörs en röst i Rama:

Sörj, Rakel, och gråtande ropa
efter dina fromma söner:

Uppfyll denna profetia,
sjungande en ny sång,
och Herrens lamm,
lammet utan fläck.

pie
 laudant filium marie
 regnantem in secula

Fromt
 lovsjunger de Marias son,
 härskande i alla tider.

ecclesie exultent letemur
 et una congratulemur

Kyrkan jublar, låt oss glädjas
 och samfällt lyckönska

nam syon et iherusalem
 orte sunt in bethleem

ty Sion och Jerusalem
 har uppstått i Betlehem...

*... Judeæ,
 civitate David*

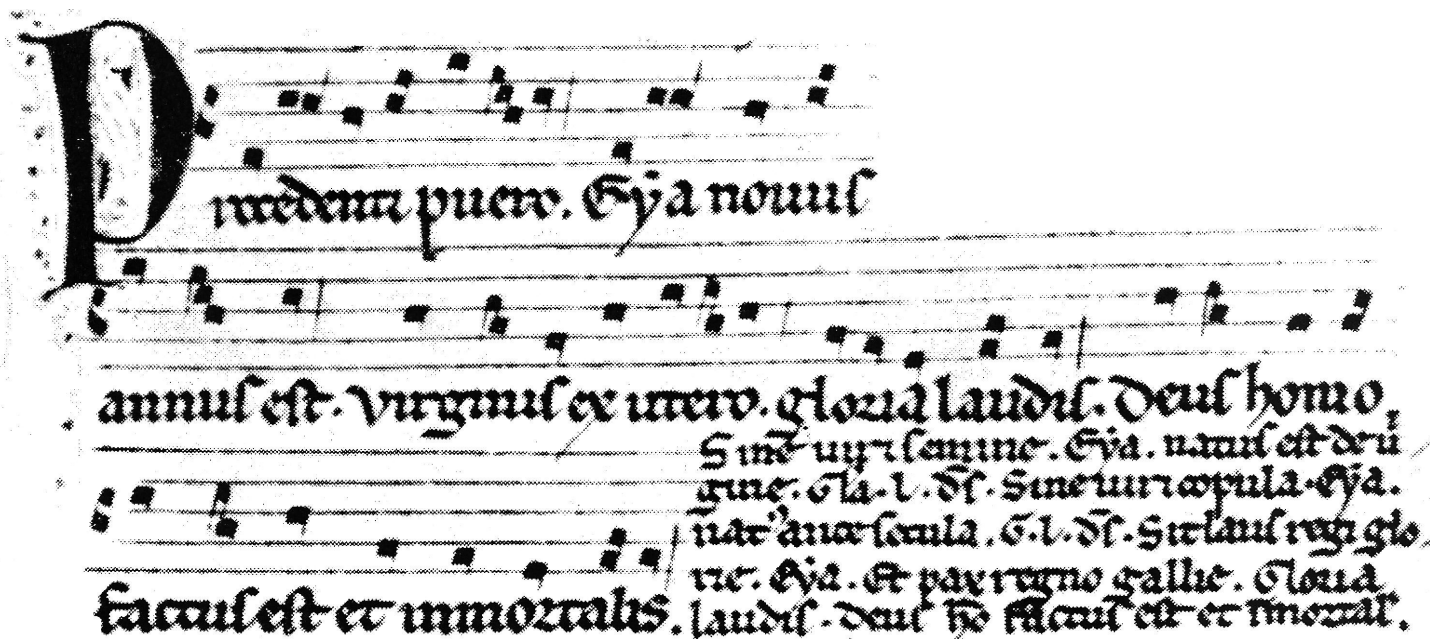
*... i Judéen,
 Davids stad.*

Laus tua, Deus

Ditt lov, Gud.

Tilläggas kan att denna motett bitvis är relativt dissonant, vilket kan ha att göra med dagens tema, och dess rätta utförande vållade även medeltidens musikvetare en del huvudbry, så den finns i flera olika varianter.

NYÅRSDAGEN



Procedenti puero

Eia, novus annus est

Virginis ex utero

Gloria laudis

Deus homo factus est

et immortalis

Till barnet, framskridande

Eja, det är nyår!

ur Jungfruns livmoder

Ära med lovsång!

Gud har blivit människa

och odödlig.

Sine viri semine

natus est de Virgine

Utan mans säd,

född av Jungfrun.

Sine viri copula

natus ante secula

Utan förbindelse med någon man,

född före all tid.

Plene non obnoxia

Virgo viri nescia

Helt utan skuld,

Jungfrun utan man.

Plene non obnoxium
natum patris nescium

Helt utan skuld
sonen utan far.

In valle miserie
venit nos redimere

Till tåredalen
har han kommit för att friköpa oss.

Christus nobis natus est
Crucifigi passus est

Kristus är född åt oss,
han uthärdade att korsfästas.

Cuius circumcisio
Nostra sit salvatio

Hans omskärelse² (Luk. 2:21)
skall bli vår frälsning. (Kol. 2:11)

Redemptorem seculi
Laudent omnes populi

Till tidernas återlösare
lovsjunger alla folk.

Collaudemus Dominum

Låt oss tillsammans lovprisa Herren,

Eia, novus annus est
salvatorem hominum

Eja, det är nyår!
människans frälsare.

Gloria laudis

Ära med lovsång!

Deus homo factus est
et immortalis

Gud har blivit människa
och odödlig.

2 På nyårsdagen firar man Kristi omskärelse.

6:E JANUARI: TRETTONDAGEN, EPIFANIA

De första trehundra åren firade man Kristi födelse den 6:e januari (bl a eftersom egyptierna firade Osiris' födelse denna dag). Festen kallades *epifania*, Guds "framträdande" eller "besök" i världen, och man firade inte bara hans födelse, utan också dopet i Jordan, bröllopet i Kana, hans återkomst i härlighet och mycket, mycket annat. Det som blivit kvar av detta till idag är de tre vise männen och deras överlämnande av guld, rökelse och myrra.

Sedan växte Mithraskulten i betydelse, och eftersom de firade 25:e december (bland annat på grund av att det skilde två veckor mellan den romerska och den egyptiska kalendern) flyttade man Kristi födelse dit, men lät resten vara kvar 6:e januari.

Sången på nästa uppslag behandlar tre mirakler: bröllopet i Kana (vilket är vad "Kyrkans brudgum" syftar på), Bethlehemsstjärnan i öster ("folkets upplysare") och dopet i Jordan ("dopets helgare"), och slutligen hans återkomst ("världens befriare"). Den är ett *introitus*, och verserna, som är från psalm 72 i psaltaren, kan tolkas så att de handlar om dagens datum. De är här skrivna med fetstil:

**Gud, ge åt kungen din lag
och din rättvisa åt kungasonen.**

Kungarna av Tharsis och öarna

**skall erbjuda gåvor,
kungarna av Arabien och Saba
skall medföra skänker.**

**Och alla jordens kungar
skall tillbe honom,
alla folk skall tjäna honom.**

Refrängen är här skriven med kursiv:

*Se, han kommer,
Herren och härskaren,
och kungadömet är i hans hand,
och makten och herraväldet.*

Den texten är också från Bibeln, närmare bestämt från Malaki 3:1, och den får man ju inte ändra på, men däremot kan man förse den med små förklarande inskott, *troper*, något som var väldigt populärt från tusentalet och framåt, och det är de som är skrivna med normal stil i texten på nästa uppslag, som till exempel “Den klara substansen har han omvandlat idag till välsmakande dryck”, vilket alltså syftar på när han förvandlade vatten till vin vid bröllopet i Kana. På det här sättet blir refrängen olika varje gång den kommer igen, och dessutom kan den byggas ut till oanad längd, något som våra begränsade tidsramar blott kan ge en ringa försmak av.

Haec est praeclara dies,
tribus sacrata miraculis,
in qua cum propheta
canamus, dicentes:

Ecce advenit

cui Magi hodie
munera offerunt
et ut regem supernum adorant
qui est ubique,

dominator Dominus,

in iordane a Iohanne baptizatus, döpt i Jordan av Johannes,
paterna voce
Filius est protestatus
cuius honor

*et regnum in manu eius
et potestas.*

Naturas limpheas
hodie mutavit
in saporiferos haustus
per potestatem

et imperium

Detta är en ytterst lysande dag,
helgad av tre mirakler,
på vilken vi med profeterna
må sjunga, sägande:

Se, han kommer,

som de vise männen idag
ger gåvor
och som de tillber som den högste
konungen, som överallt är

Herren och härskaren,

av Faderns röst
omvittnad såsom sonen
vars ära

*och kungadöme är i hans hand,
och makten.*

Den klara substansen
har han omvandlat idag
till välsmakande dryck
genom sin makt

och herravälde.

**Deus, iudicium tuum regi da:
et iustitiam tuam filio regis**

**Gud, ge åt kungen din lag
och din rättvisa åt sonen.**

Ecclesiae sponsus,
inluminator gentium,
baptismatis sacrator,
orbis redemptor,

Kyrkans brudgum,
folkets upplysare,
dopets helgare,
världens befriare:

Ecce advenit

Se, han kommer,

Hiesus, quem reges gentium
cum muneribus mysticis
Hierosolimam requirunt,
dicentes;
Ubi est qui natus est,

Jesus, som folkens kungar
med hemlighetsfulla gåvor
efterfrågar i Jerusalem,
sägande:
Var är han som är född,

dominator Dominus.

Herren och härskaren.

Vidimus stellam in Oriente,
et agnovimus
regem regum esse natum,

Vi såg en stjärna i öster,
och förstod
kungars kung vara född

*et regnum
in manu eius*

*och kungadömet
vara i hans hand,*

cui soli debetur
honor, gloria,
laus, et iubilatio,

och honom ensam tillkommer
äran, berömmelsen,
hyllningen och lovsången,

et potestas et imperium.

och makten och herraväldet.

**Reges Tharsis et insulae
munera offerent:
reges Arabum et Saba
dona adducent.**

**Kungarna av Tharsis och öarna
skall erbjuda gåvor,
kungarna av Arabien och Saba
skall medföra skänker.**

Descendens ab aetherei
stellato sui solio regni,

Nedstigande från sitt himmelska
kungadömes stjärnbeströdda tron,

*ecce advenit
dominator Dominus,*

*Se, han kommer,
Herren och härskaren*

omnes ut populus societ
sibi foedere firmo

för att förena alla folk
i ett fast förbund åt sig

et regnum in manu eius

och kungadömet är i hans hand,

quod dabit ipse suis,
illicque erit
hic et in aevum

det som han skall ge åt de sina,
och han skall vara där
nu och för evigt,

et potestas et imperium.

och makten och herraväldet.

**Et adorabunt eum
omnes reges terrae:
omnes gentes servient ei.**

**Och alla jordens kungar
skall tillbe honom,
alla folk tjäna honom.**

Ut sedeat
in throno David patris sui
in aeternum,

*ecce advenit
dominator Dominus,
et regnum in manu eius.*

A Patre cuncta data
Xpisto sunt secula namque

et potestas et imperium.

**Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto,
sicut erat
in principio
et nunc et semper,
et in saecula saeculorum.
Amen.**

*Ecce advenit
dominator Dominus,
et regnum in manu eius,
et potestas et imperium.*

För att sitta
på sin fader Davids tron
i evighet,

*Se, han kommer,
Herren och härskaren,
och kungadömet är i hans hand.*

Ty av Fadern är allt givet
till Kristus i evighet,

även makten och herraväldet.

**Ära åt Fader och Son
och Helige Ande,
som det var
i begynnelsen
och nu och alltid
och i evigheters evighet.
Amen.**

*Se, han kommer,
Herren och härskaren,
och kungadömet är i hans hand,
och makten och herraväldet.*

Ecce mundi gaudium
 Ecce salus gentium
 Virgo parit filium
 sine violentia.

*Ave virgo, regia
 Dei plena gratia*

Natus est de virgine
 sine viri semine
 qui mundat a crimine
 rex qui regit omnia.

*Ave virgo, regia,
 Dei plena gratia.*

Angelus pastoribus:
 Natus est in gentibus
 qui dat pacem omnibus
 sua providentia.

*Ave virgo, regia,
 Dei plena gratia.*

Se, världens glädje!
 Se, folkens frälsare!
 En jungfru föder en son
 utan vanhelgande.

*Var hälsad, jungfru, drottning,
 full av Guds nåd.*

Född är - av en jungfru,
 utan mans säd -
 den som renar från synd,
 en kung som härskar över allt.

*Var hälsad, jungfru, drottning,
 full av Guds nåd.*

Ängeln till herdarna:
 "Född är, bland folken,
 den som ger fred åt alla
 genom sin försyn."

*Var hälsad, jungfru, drottning,
 full av Guds nåd.*

Reges tria premia
offerentes varia,
stella ducit previa
ad salutis gaudia.

Tre kungar,
erbjudande olika gåvor,
stjärnan ledde vägen
till frälsningens glädje.

*Ave virgo, regia,
Dei plena gratia.*

*Var hälsad, jungfru, drottning,
full av Guds nåd.*

Cum nil scire potuit
de nato, rex fremuit
et tota gens tremuit
Christi natalitia.

När han inte kunde veta något
om den födde, rasade kungen,
och hela folket darrade
av Kristi födelse

*Ave virgo, regia,
Dei plena gratia.*

*Var hälsad, jungfru, drottning,
full av Guds nåd.*

Cum mori per gladios
Rachel videt proprios,
mesta plorat filios,
nulla sunt solatia.

När, dödade med svärd,
Rakel ser sina egna,
med smärta begråter hon sina barn,
inget kan trösta henne.

*Ave virgo, regia,
Dei plena gratia.*

*Var hälsad, jungfru, drottning,
full av Guds nåd.*

*(Från "Firenze", franskt 1200-talsmanuskript.
Sista versen handlar om Menlösa barn, 28 dec.)*

En Psalm om Christi Födelse.

Och siunges såsom:

Puer natus in Bethlehem.

Itt lijtet Barn är oss födt nu / är oss födt nu /
Aff Maria een reen Jungfru / Alle/ Alleluja.

Hans nampn kallas Emanuel / Emanuel /
Såsom sagdt hade Gabriel / Alle/ Alleluja.

The Englar frögdade sigh all / frögdade all /
Lofwade Gudh i Himmels Saal / Alle/ Alleluja.

Til Herdarna sade the så / sade the så /
At Frälsaren war födder tå / Alle/ Alleluja.

Syndarena til hielp och tröst /til hielp och tröst /
Som på honom förhoppas wist / Alle/ Alleluja /

The wijse Män frå Österland /frå Österland /
Kende aff een stierna försan / Alle/ Alleluja.

At tå war född en Konung rijk /en Konung rijk /
Öfwer Jorden och Himmelrijk / Alle/ Alleluja.

The kommo och til Bethlehem /til Bethlehem /
Offrade honom Offer reen / Alle/ Alleluja.

Guld / Rökelse och Myrrham skiär /och Myrrham skiär /
Bekende han Frelsaren är / Alle/ Alleluja.

Honom skole wij offra och /wij offra och /
Tackoffer / ewight prijs och loff / Alle/ Alleluia.

Ähra skee Gudh Fader och Son /Fader och Son /
Sampt helge And i högsta Thron / Alle/ Alleluja.

För sin Nådh och Barmhertigheet /Barmhertigheet /
Både nu och i Ewigheet / Alle/ Alleluja.

*(Någre Psalmer / Andelige Wijsor och Lofsonger
vtsatte af Lavrentio Jonæ Gestritio (†1598)
utg. Haqvino Lavrentii A. Rhezelio 1619)*



(Tre vise män och Maria och Jesusbarnet, och texten “MAGI” i runor, från *Franks Casket*, en engelsk låda från 700-talet, gjord av valfiskben.)

(Nobis est natus hodie)

I Dagh födde een Jungfrw reen /
 En liten son och kleen
 En Segherförst alleen

Himmelen Sool Stiernor och Mån /
 Alle tiena then Son
 och bepryda hans Thron

Ty alle wij på Jorden boo /
 Loffuom medh itt gladt modh
 Krafftennes Konung godh

Siungom på thenne höghtijdh skön /
 Then Konung klaar och reen
 hans Loffsång vthan meen

Skee tigh helga Trefaldigheet /
 och tigh sann Eenigheet
 Prijß i all ewigheet.

(Ur "Andelige Psalmer och Wijsor (1614)
*av Sigfrid Aron Forsius *1550 -†1624)*

Sjöng gjorde “*Pisces Dei*”, Guds fiskar. I Nya testamentet finns en utvecklad fisksymbolik av osäkert ursprung: “Jag ska göra er till människofiskare” säger Jesus, och använder fisken som symbol vid flera tillfällen: “Med himmelriket är det också som när man lägger ut ett nät i sjön och får fisk av alla slag i det.”, “Finns det någon far ibland er som ger sin son en orm när han ber om en fisk?”, de underbara fiskafångena i Luk 5 och Joh 21 (“Den natten fingo de intet”, ni vet) som handlar om hur man ska missionera, den mystiska fisken med silverpenning i munnen i Matt 17:27, eller när han utfodrar femtusen med fem bröd och två fiskar, resp fyratusen med sju bröd och några fiskar.

Efter detta fick fisksymbolen hos de kristna en än större betydelse. Tertullianus påstod c:a år 200 att vi kristna är små fiskar eftersom vi är födda i vatten, alltså pånyttfödda genom dopet. Och när man upptäckte att om man sade “Jesus Kristus, Guds Son, vår Frälsare” på grekiska, “*Iesous Christos Theou Yios Soter*” och tog första bokstaven i varje ord, så fick man ordet *Ichthys* som betyder “fisk”, så var lyckan gjord. Eftersom ett grekiskt litet “a”, alfa, ser ut som en liten fisk, och Jesus sade att han var “alfa och omega” så blev glädjen än större. De tidiga kristna i Rom lär således ha klottrat “lilla a” lite här och var:



Torsdagen den 15:e januari 2009 kl 18 blir det “Änglars bröd och mänskors bröd - om brödets symbolik i Bibeln och den medeltida liturgin” här på Historiska muséet, fast i barockhallen. För övrigt återfinns vi på <http://paradox.provocation.net/medeltid/index.htm>